

A SZPELEOLÓGUS KÖNYVESPOLCA

Fényes Elek:

MAGYARORSZÁG GEOGRAPHIAI SZÓTÁRA
mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben
körülményesen leiratik I—IV. kötet

Pesten, 1851-ben nyomtatott Kozma Vazulnál
Reprint 1984.

Ára 220 Ft.

Az Állami Könyvterjesztő Vállalat reprint sorozatában megjelent 1253 oldal terjedelmű mű eredetijét a múlt század nagy statisztikusa — Fényes Elek (1807—1876) — pár évvel a szabadságharc bukása után jelentette meg. Néhány címszava igen érdekes barlangtani-tudománytörténeti vonatkozásokat tartalmaz. Az ez iránt érdeklődők figyelmének felkeltése érdekében ezekből emelünk ki néhányat:

Abaliget (I. kötet 4. o.)

„Nevezetes e helység barlangjáról, friss kifolyó vízzel. Hossza $\frac{3}{4}$ óra járás, végén egy mérhetetlen tó; a barlang kőszikla, s p a p l y u k n a k nevezetik. — Van itt még más nevezetesség is, és ez az úgynevezett S á r k á n y k ú t j a , mellynek vize majd teljesen elapad, majd megint főképp égháború előtt nagy morajjal kitör és buggyan.”

Aggtelek (I. kötet 14. o.)

„Ezen helységet nevezetessé teszi B a r a d l a nevű barlangja (mivel a hegy, mellynek gyomrában fekszik Baradlának nevezetik), melly nem csak hazánkban, hanem az egész világon egy a legnagyobbak közül való . . .

. . . Egyébiránt a barlangba jobban behatván: majd a különböző üregeknek különböző alkotása, majd a csepegő kövekből képzett gyönyörű oszlopok, képek, oltárok, jégcsapok vonják magukra a figyelmet . . . A mi illeti a barlang meleg mérsékletét, ez körül belől hétszer hidegebb mint a külső levegőé.”

Apátfalva (I. kötet 29. o.)

„Nevezetességei közé tartozik még Apátfalvának a Bélkőben levő barlang, és a nagy templom mellett fakadó három forrás, mellynek vize soha be nem fagy, . . .”

Bajna (I. kötet 71. o.)

„Az Őrhegyben tágas barlang találtatik.”

Bajóth (I. kötet 72. o.)

„Öreg Kőhegye mészkövérol és barlangjáról; . . . nevezetes.”

Bánhida (I. kötet 84. o.)

„Az erdőszéggel koronázott sziklás hegy alatt nagy szőlő . . . Ezen szőlő-feletti sziklákban, szőlő alatt Tatáról Gallának, s Bicskén át Budára menő országútról is látszik a Szemiluki barlangnak négy-szegletes kaput formáló nyílása, mellyben még most is temérdek embercsontok találtatnak. Szájhagyomány szerint a török háborúk alkalmával sok vidéki lakos, mint a néprege mondja: 7 helység e barlangban keresvén búvóhelyet, midőn a török őket a barlang tetejéni nyíláson jövő füstrol észrevette volna, ide befultak, s a barlangnak lefelé menő szűk felső nyílásán a füst nyomait a vidéki öregek ma is mutogatják.”

Cserépfalu (I. kötet 213. o.)

„Barlang is kettő van a határban. Egyik közel a helységhez Subalyuka név alatt, másik ennél kisebb s Targyurka nevet visel; mindenik kősziklában van, s egy juhnyájt befogadhat. Ezeken kívül találtatnak több apró üregek.”

Csesznek (I. kötet 217. o.)

„A várat tartó kőszirt nyugoti részén találtatik egy barlang, melly mint setét bolt az egész vár alatt elterjed; átellenben majd hasonló üreg, mellette ismét egy, melly állóvízzel van tele, s kellemetlen ízű és szagú.”

Csobánka (I. kötet 222. o.)

„Van egy barlangja . . .”

Dédes (I. kötet 248—249. o.)

„A várhegygyel szemközt van a Dezsőkő, ez alatt beomlodozva a Dezsőlyuk, a várerdő keleti részén másik lyuk is van az úgynevezett Szunyogos. Nevezetes csúcsok még a Szalacsikó az országút mellett, Nagyhó a falu délkeleti részén, melly barlangjában a cigányoknak ad szalást.”

Deményfalva (I. kötet 251. o.)

„ . . . nevezetes barlang csepegő kövekkel.”

Diós—Győr (I. kötet 263. o.)

„... de nem messze van az úgynevezett Tapolcza melegfürdő is... — Ugyancsak e hegyek több apróbb, nagyobb barlangokat, számos tebereket mutathatnak, ...”

Fericse (II. kötet 16. o.)

„A határ keleti részén áll az Erdélyt elválasztó havas; alatta van egy jó messzire nyúló, csepegő kövekkel megrakott barlang.”

Fonácza (II. kötet 19. o.)

„Nevezetessé teszi e helységet, híres csepegőköves barlangja. Nem messze a helységtől egy hegy emelkedik; itt van a nevezett barlang, melynek függőleges magassága mintegy 50 öl... Mind ezen barlangok kemény sziklából állnak. A falakból bizonyos anyag szivárog ki, mely vakító hó-fejérségű, s részint nedves, részint száraz alakban tűnik elő. A csepegő kövek, melyek a boltozatról jégcsaponként függnek, avval a különbséggel bírnak, hogy a vas-tag darabok kőkeménységük lesznek, holott a vékonyakat az emberi kéz melege is felolvasztja...”

Hosszú-Hetény (II. kötet 105. o.)

„Végre megemlítjük a Sátánkő sziklatornyot, mely 9 öl magas, s két nyílása van, melyek üregében 8 ember kényelmesen fér.”

Hutta (II. kötet 127. o.)

„... a helység felett egy 250 lépésnyi hosszú barlangja van.”

Kalugyer (II. kötet 170. o.)

„... s a Vaskóhnál említett *I z b u k a* nevű dagadó forrás is e helység határára esik. Ez Husvét előtt egész Pünkösdig egy vagy 2 óranegyedben, nagy zúgások közt egyszer egyszer rohan ki; felette hideg és tiszta víz, s némelyek fordásra használják.”

Káposztafalva (II. kötet 176. o.)

„Közel a helyiséghez egy erdős vidéken emelkedik fel a *Lapis refugii* nevű hegy. ... Ezen hegy gyomrában van még három nevezetes barlang is.”

Királyerdő (II. kötet 220—221. o.)

„Számos patakjai, kősziklás barlangjai vannak...”

Kőalja (II. kötet 257. o.)

„Van két patakja, mészhegye, melyből mész égettetik. Ebben találhatik egy barlang 20 ölnyi hosszúságú, több ágakra oszló fiókokkal, melyekbe azonban ember még nem hágott.”

Alsó-Lehota (III. kötet 17. o.)

„...*Hola* nevű magas hegyén *D u p u a* nevű sziklabarlangja, mely nevét vizhangjáról vevé.”

Mánfa (III. kötet 65. o.)

„... van egy *Kőlik* nevű barlangja, melynek hossza még nem tudatik.”

Meziád (III. kötet 83. o.)

„Határán van egy patak, s egy nagy kiterjedésű barlang, mely eléggé még nem vizsgáltatott meg.”

Orfű (III. kötet 167. o.)

„Van itt egy dagadó-forrás, mely *S á r k á n y k ú t n a k* nevezetik. Ez néha $\frac{1}{4}$ óráig is olykor tiszta, olykor zavaros vizet okád ki nagy zuhogással.”

Podolin (III. kötet 243. o.)

„...hegyében 12 ölnyi hosszú barlangja van, s benne fejez csíkos márvány töretik.”

Rossia (III. kötet 299. o.)

„Van itt a kősziklák közt egy barlang, ...”

Szadellő (IV. kötet 51. o.)

„Nevezetessé teszi ezen helységet nagy barlangja, mely igen messze elnyúlik, s benne különféle állatok csontjai szemlélhetők.”

Szent-Kereszt (IV. kötet 104. o.)

„Pilis hegyében több üregek látszanak, melyek elhagyott bányák lehetnek; ...”

Szilicze (IV. kötet 134. o.)

„De legnevezetesebbé teszi ezen helységet az úgynevezett *l e d n i c z e i* barlang, mely a faluhoz nyugotra csak csekély távolságra esik. Torkolatának (mely délre esik), magassága 18, széle 8 öl. Földalatti boltozatai egy általjában kősziklások, s délfelé messze kiterjednek, úgy hogy mindnyájan mind eddig meg nem vizsgáltathattak, részint a tátongó mélységek, részint a sikos, jéges út miatt. Fő különössége ezen barlangnak abban áll, hogy gyomrában a hideg épen abban a mértékben növekedik, melyben a külső meleg nő. Így nyáron át a boltozatról lecsepegő víz egyszerre megfagy, s sokszor oly nagy jég csapokat képez, hogy kőszikla daraboknak tekinthetné az ember. A barlang falai pedig különféle alakzatokat ábrázoló jégmázzal vonatnak be. Ellenben télen a belső mérséklet egészen lágymeleg, s azért telelni mindenféle állatok vonulnak ide, u. m. nyulak, rókák, baglyok, denevérek, szunyogok, stb.; a jég pedig több apró patakokra olvad el.”

Szilvás (IV. kötet 136. o.)

„A *Peskőben* a tárkányi oldalon van egy nagy barlang, ezenkívül még 2 barlang a határban, egyik az *i s t á l l ó s k ő b a r l a n g*, mely 1000, másik a *K ö r ö s k ő l y u k*, mely 300 darab sertést könnyen magába fogadhat.”

Tapolcza (IV. kötet 175—176. o.)

„Tapolcza különben régi mulató s fürdő hely, ... Számtalan elhagyott barlang és kőszén nagy mennyiségben.”

Felső-Tárkány (IV. kötet 181. o.)

„Nevezetes csúcs a határban a Peskő, mellynek sziklatetején saskeselyük tenyésznek, alatta pedig 145 □-öl körül foglaló barlang van.”

Trsztye (IV. kötet 221. o.)

„Van itt az Osztra hegyében egy barlang, mellyben csepegő köveket is láthatni.”

Uppony (IV. kötet 244. o.)

„A nevezett nagy hegyben mész és vaskő találtatik; ugyan ebben több apró barlangok vannak;...”

Vác (IV. kötet 249. o.)

„Bele esik a magas N a s z á l hegye, mellynek tetején egy kis térség vagyon... Láthatni benne egy barlangot, mellyből forrás csurog ki;...”

Vaskoh (IV. kötet 280. o.)

„Túl a hegyoldalban van egy P e s t y i r e nevű, barlanghoz hasonlító nagy üreg, mellybe bemenni

nem lehet, hanem közelebről lehet nézni hogy Kalugyer s Szokodol helységek határaitól összegyűlt patakok együtt, e barlang üregében, rémítő mélységbe nagy zuhánással ömlenek lefelé. és innen a hegy alatt, az úgynevezett I z b u k n á l jönnek ki; ...”

Végtelke (IV. kötet 286. o.)

„Határában, mellynek részét a pelsőczi hegyek teszik ki, több érdekes barlang találtatik.”

Vircsolag (IV. kötet 305. o.)

„Találtatik itt egy barlang is, melly azonban bővebb vizsgálatra vár.”

Vriczkó (IV. kötet 316. o.)

„Van még itten egy Hollerstein nevű barlang, mellyben a Rákóczy idejekor 100 lovas magát 1 hónapig oltalmazta.”

Zsdjár (IV. kötet 335. o.)

„A vaskapuhoz közel van egy nagy és mély barlang, mellynek torkolatából gyakran gőz és köd emelkedik fel, s ezen jel időváltozást vagy épen zivatart jósol.”

Szablyár Péter

Stephen Trudgill:

LIMESTONE GEOMORPHOLOGY (Mész-kőgeomorfológia)

*Szerkesztette: K. M. Clayton
Geomorphology Texts 8., Longman Kiadó,
London és New York, 1985.
Printed in Hong Kong. Ára: 19 USA-dollár*

Értékes munkával gyarapodott az angol nyelvű karsztmorfológiai irodalom. Az alapos kémiai és fizikai előképzettséggel, valamint évtizedes tankönyvírói gyakorlattal rendelkező angol kutató, Stephen Trudgill, a sheffieldi egyetem földrajz tanszékének adjunktusa, nem ismeretlen a magyar barlangászok körében. Ő volt a VII. Szeleológiai Világkongresszus egyik szervezője. „Mész-kőgeomorfológia” című egyetemi tankönyvét másfél évtizedes munkásságának összegzéséként üdvözölhetjük.

A Longman Kiadó gondozásában rangos geomorfológiai kézikönyvek sorozatában megjelent mű tizenegy fő fejezetre tagolódik. Trudgill számos teóriát ismertetve hosszasan foglalkozik a karbonátos kőzetek eróziós tényezőivel, külön hangsúlyt szentelve az oldódásnak, s számos új felismerést közöl a „Klímatényezők és a karsztosodás összefüggései” című alfejezetben. Eredeti kutatási eredményei tükröződnek a talaj alatti mészkődenudáció sajátosságairól szóló részekben, melyekben a szerző a jamaicai Cockpit Country-n végzett vizsgálataira támaszkodik. Sokoldalú szakirodalmi tájékozottsá-

got és alapos saját kutatásokat bizonyítanak a mészkőlejtők talajpusztulását, vízháztartását, a magassági tényezők és a karsztosodás kapcsolatát elemző fejezetek. Nem új, de új érvekkel alátámasztott következtetéseket hangsúlyoz, melyek szerint nincs közvetlen összefüggés a karbonátos kőzetek laboratóriumi körülmények között egzaktt módon mérhető oldhatósága és a természetben bekövetkező erodálhatósága között. A nemzetközi karsztkutatók kimerítő szakemberei eredményeinek felhasználásával taglalja a kőzetminőség, a tektonikai viszonyok és a karsztosodás összefüggéseit. A mészkőfelszín és a karrformák keletkezését, formakincsét bemutató fejezet a talajtakaró biogén tényezőinek a karsztosodásban játszott meghatározó szerepét állítja fókuszpontba.

A szerző külön fejezeteket szentel a barlangoknak, s keletkezésüket, kitöltés-anyagukat, képződményeiket számos példa illusztrálásával tárgyalja. A mű képet ad a mészkővidékek felszínfejlődése és a felszíni, valamint a felszín alatti vízhálózat kapcsolatairól. A kötet módszertanilag legérdekesebb fejezete az egzaktt morfológiai méréseken alapuló, matematikai képletekkel jellemzett karsztformák rendszer-tani összefoglalása.

Terjedelmes, s érthetően főleg angliai példákkal illusztrált fejezetek foglalkoznak a glaciális területek karsztjelenségeivel, s a mészkő-partvidékek eróziós folyamataival. A mészkőgeomorfológia gyakorlati életben történő távlati alkalmazási lehetőségeit és módszereit bemutató fejezettel zárul a rendkívül

széleskörű szakirodalmi ismereteken és eredeti kutatásokon alapuló könyv.

Az elmúlt két évtized szinte valamennyi számottevő kutatási eredményét — a magyar karsztmorfológusok közül Balázs Dénes, Jakucs László, Láng Sándor munkáit — felhasználó, ábrákkal, diagramokkal, térképvázlatokkal gazdagon illusztrált kötet az egyetemi hallgatók számára készült. Átfogó, teljességre törekvő szintézise révén elsősorban a földtudományi felsőoktatás sokoldalúan kiaknázható nyeresége, de a kutatók számára is haszonnal forgatható kézikönyv.

Dr. Kubassek János

Székely Kinga—dr. Tardy János:

BUDAPEST—Vár-barlang

Tájak korok múzeumok kiskönyvtára 224. füzet (Készítette az OKTH megbízásából a Tájak-Korok Múzeumok Egyesület 1985-ben)

Ara: 14 Ft

A Várhegy kialakulását és földtani felépítését összefoglaló első fejezet egyben a terület kutatástörténetét is megismerteti az olvasóval. A Várhegy üregeit bemutató fejezet az elsődleges üregképződés-

tól kezdve a történelmi időkben végrehajtott emberi beavatkozások kölcsönhatásában vázolja a mai állapotok kialakulását.

A kis füzet legnagyobb terjedelmű fejezete tudománytörténeti igényességgel dolgozza fel a várhegyi üregek feltárásának és idegenforgalmi hasznosításának történetét. Az attrakció színvonalával arányosan rövid terjedelmű rész ismerteti a jelenlegi idegenforgalmi hasznosítást: a Budavári Labirintust.

Örömmel olvastunk volna több konkrétumot a jövőt illetően a Vár-barlang védelmével foglalkozó záró fejezetben, hiszen a barlang jelenlegi állapota és idegenforgalmi hasznosításának színvonala nem kelti a fokozott védelem benyomását.

A füzet két ábrája és a barlangban még itt-ott fellelhető természetes járatfelületekre és az utólagos emberi beavatkozásokra irányított fotók jól egészítik ki a füzet írásos részét.

A barlang „történelméből” sajnos hiányolhatjuk a II. világháborút követő — hidegháborús — időszak jelentős átalakítási, megerősítési, polgári védelmi célzatú építészeti beavatkozásainak legalább megemlítését, melynek nyomai ma talán a legszembe-ötölőbbek a barlangban.

Szabylár Péter

I N M E M O R I A M

KONRÁD ÖDÖN (1904—1986)

1986. április 28-án, Budapesten elhunyt dr. Konrád Ödön bányamérnök, a műszaki tudományok kandidátusa, az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Bányamérési Szakcsoportjának tiszteleti elnöke, a Geodéziai és Kartográfiai Egyesület tiszteleti elnökségi tagja.

1904. november 14-én született a Nógrád megyei Nagylócon. 1927-ben végezte el a Soproni Egyetemet, ahol bányamérnöki oklevelet kapott. Első munkahelye a mecsekszabolcsi István-aknánál volt, ahol három évet töltött. 1929-től hét éven át az Állami Földmérés pécsi felügyelőségénél dolgozott. 1936 és 1939 között a József Nádor Egyetem soproni karának Geodéziai és Bányamérési Tanszékén volt tanársegéd. Ebben az időben védte meg doktori disszertációját. 1939-ben visszakertült az Állami Földméréshez, majd 1942-től a Hungária Vegyi és Kohóműveknél különböző beosztást töltött be. 1949-től a Bányászati Kutató Intézet tudományos kutatójaként dolgozott. 1952-ben a Nehézipari Minisztériumba helyezték, majd az 1957. évi átszervezéskor a Dorogi Szénbányászati Tröszt-höz került. Az MTA kandidátusi fokozatát 1954-ben nyerte el.

Sokoldalúságára jellemző, hogy egész életén át széles körű szakírói tevékenységet folytatott, de az oktatás is igen közel állt hozzá. A Műszaki Főisko-

Konrád Ödön a Baradla felmérése közben

lán, majd a Budapesti Műszaki Egyetem Hadmérnöki Karán a földalatti mérések című tantárgyat adta elő. Szinte haláláig pedig a Műszaki Kiadó munkatársa volt.

Amikor a Magyar Turista Szövetség kérésére a Pénzügyminisztérium — a Baradla műszaki létesítményei felújításának, modernizálásának megtervezése érdekében — elrendelte a barlang felmérését, az Állami Földmérés vezetősége a munka elvégzésé-

vel Konrád Ödönt bízta meg. A barlang felmérését 1934. szeptember 9-én kezdte meg, és december 18-án fejezte be. A munkálatokban mindvégig, — mint barlangkutató és mint a barlang alapos ismerője — dr. Kessler Hubert is részt vett. A barlang térképe 1935. február 15-én készült el.

A felmérés céljáról, módjáról, eszközeiről, a munka során felmerült problémákról és hibákról Konrád Ödön a Geodéziai Közlöny 1936. évi 1. számában részletes beszámolót közölt. Cikkében rövid áttekintést adott a barlang keletkezéséről, feltárástörténetéről, a régebbi felmérések értékelésével együtt. A 12 oldalas szöveg mellékleteként megjelent a barlang 1 : 10 000 léptékű helyszínrajza és hosszmetsete is. A cikkben leírtak szerint a barlangról készült még 1 : 10 000-es torzításmentes

hossz-szelvény is. A térkép alapján még abban az évben elkészült a barlang látogatott szakaszának villanyvilágítása és útjainak korszerűsítése.

Konrád Ödön, bár barlangokkal többet nem foglalkozott, a Baradlában nyert tapasztalatokat hasznosította az 1950-ben megjelent Bányaméréstan című tankönyvében ugyanúgy, mint oktatói tevékenysége során.

Konrád Ödön nem volt barlangkutató, nem tárt fel új barlangot, nem alkotott új elméletet a barlangkutató tárgykörében, életében csak egyszer került szorosabb kapcsolatba barlanggal, de e rövid idő alatt is olyan jelentőset alkotott, hogy neve — fogalomként — bekerült a barlangkutató személyiségek közé.

Székely K.

MÁTYÁS VILMOS (1911—1986)

1986. július 2-án Sopronban elhunyt dr. Mátyás Vilmos erdőmérnök, a Soproni Erdészeti Tudományos Intézet Alpokalji Kísérleti Állomásának nyugalmazott kutatója. 1983-ban Társulatunkhoz fényképes rövid életrajzot küldött az alábbi megjegyzéssel: "Egyidőben Alodiatoris Irma kért hasonló adatokat de „szerénységből” nem adtam meg. Most a „Karsztosok” részére mégis megírtam, hogy tudják, ki „fia-borja vagyok!”

Mátyás Vilmos erdőmérnök, amatőr speleológus, szeménológus, tölgyrendszertani kutató, turista közíró, az Erdélyi Kárpát Egyesület aradi Czárán Gyula osztályának alapítója és főtájkára, a Bihar Turista Klub és a Brassói Turista Egyesület tagja Aradon, 1911. április 22-én született. Munkássága két részre osztható. Az egyik az erdőszeti tudományos tevékenység, melynek eredményeit kb. 90 szakdolgozat és több könyv tükrözi. A másik a természetjárás, Erdély, Biharfüred természeti kincseinek feltárása, kutatása, közkinccsé tétele. „Turista opusza” az Erdélyben, a Biharországban, a Turisták Lapjában és a Turista Élet hasábjain megjelent írásai-ból tevődik össze. Legfőbb művei a Biharfüred Környékének Kalauza, mely magyar és román nyelven jelent meg, valamint az Utazások Erdélyben című könyve, mely három kiadást ért meg. Cikke jelent meg az Oncsászai-csontbarlangról, az Esz-kimó-jégbarlangról, a József főherceg-barlangról (1931, Erdély), a Szamosbázár új feltárásairól (1933, Erdély). Több írásában foglalkozott Czárán Gyula személyével, tevékenységével is.

Társulatunk életében nem vett részt, nem kapcsolódott be a magyarországi kutatásokba, de soha nem feledkezett el fiatalkori élményeiről, tapasztalatairól. A hetvenes évek végén összeállítást készített a Királyerdő barlangjairól, 1983-ban pedig az Erdély-szigethegység barlangleltárát, valamint a „Ki is volt hát Czárán Gyula?” című dolgozatait küldte meg Társulatunknak. A barlangleltár mellékletét képező

térképvázlatok (21 db) sajátkezü felmérésein alapulnak.

Az 1986. március-áprilisi Műsorfüzetünkben is meghírdetett előjegyzés alapján vártuk „Bihar-hegység útikalauza” című könyvének megjelenését, s helyette csak az elhunytáról szóló szomorú hír érkezett. Munkásságának eredményeit, írásait, kéziratait, térképeit nagy becsben tartva megőriz-zük az utókor számára.

Székely K.